

Сімак С.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА БІЗНЕСУ

У статті наголошується, що внутрішні і багатогалузеві відносини не обмежуються пошуком ефективних шляхів спільного виробництва наявних товарів і послуг. Це стосується головним чином досягнення колективних вигод, які складаються із окремих частин. У бізнес-секторі такі колективні вигоди типізуються міжфірмовими відносинами співробітництва, які шляхом об'єднання додаткових ресурсів і можливостей можуть створювати нові унікальні продукти, послуги або технології. Переваги в галузі управління, в широкому сенсі цього слова, відображають незворотні зміни, які були зроблені в економічній, соціальній і політичній сферах останніми десятиліттями. Ці зміни, можливо, стимулювали зрушення у розумінні нових характеристик організаційних структур. У цьому відношенні протягом останнього десятиліття значно зросла роль партнерських відносин, які існують завдяки соціально-економічним факторам, породженим різними партнерськими структурами для досягнення поставлених цілей. Крім того, для їх ефективного функціонування необхідно подолати наявні перешкоди.

Ключові слова: *бізнес, влада, громадянське суспільство, інституційні механізми, публічна влада.*

Постановка проблеми. На теперішній час ефективне співробітництво інститутів громадянського суспільства, держави та бізнесу ускладнене не лише недосконалим законодавством у цій сфері. Відсутність чітких цілей держави у довгостроковій перспективі є обґрунтованою підставою для стурбованості представників громадянського суспільства. Саме з цієї причини, на думку автора, представники державних органів влади не можуть надати гарантії партнерам проектів в успішній їх реалізації. Завдяки цьому входження у проект зазвичай ризиковане, що, як наслідок, викликає зниження фінансової привабливості самого проекту і можливостей залучення представників громади. Громадське суспільство, своєю чергою, побоюється непрозорої політики держави, насамперед на етапі конкурсного відбору та початку виконання проекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велике значення для осмислення питань інституціоналізму та окремих його аспектів мають роботи Р. Коуза, Д. Норта, Р. Мертона, Г. Саймона, Т. Санталайна, П. Порене, Т. Сааті, Ф. Фукуями та інших науковців, які поклали початок розробки функціонального аналізу інститутів у системі державного управління. У контексті дослідження зазначеної проблеми особливий інтерес становлять праці таких українських та закордонних учених, як: Н. Липов-

ська, І. Бережнюк, І. Кісельова, С. Барамзін, О. Маркіна, В. Діанова, М. Івашов, Л. Івашова, П. Пашко, Д. Приймаченко, В. Макрусев, Д. Фролов, В. Кухаренко, М. Ванін, Р. Волков, Н. Нижник, Н. Ільченко та інших. Однак не досить дослідженими залишаються питання, пов'язані з теоретико-методологічними засадами особливостей інституційного підходу до дослідження механізмів взаємодії громадянського суспільства, влади та бізнесу.

Мета статті (постановка завдання) – дослідження особливостей інституційного підходу до механізмів взаємодії громадянського суспільства, влади та бізнесу, здійснення аналізу інституційного середовища взаємозв'язків між суспільством та економікою на сучасному етапі розвитку.

Виклад основного матеріалу. Протягом останнього десятиліття поняття управління набуло одночасно політичного та економічного змісту. Теоретики та практики політології розглядають поняття управління як новий спосіб розуміння можливостей держави і відносин між державними і недержавними структурами. Нині управління тісно пов'язане з низкою політичних суб'єктів, таких як організаційні теорії, міжнародні відносини (як «глобального управління»), державне управління (з «підйомом» нового державного управління) та місцевої політики (як «місцеве самоврядування»).

Інституційний підхід у дослідженні механізмів державного управління на сучасному етапі є досить поширеним серед науковців та дослідників.

Як основний об'єкт аналізу інституціональна теорія розглядає не індивідуума, як це роблять неокласики, а інститути.

Згідно з Г. Стокером в управлінні беруть участь урядові та неурядові суб'єкти. У специфіці системи капіталістичного економічного контексту питання управління на макрорівні передбачає використання більш ефективних інституційних механізмів організації та координації, «матриці взаємозалежних відносин обміну або угод, які відбуваються між окремими суб'єктами й організаціями». Упродовж 80-х років ХХ століття актуальними були питання створення нових економічних інститутів, які змінять конфігурацію і регулювання післявоєнного державного режиму, у якому уряди легко поклалися в основному на ринкові механізми і тільки у виняткових випадках на громадські заходи [5].

Зміни стали необхідні, по-перше, через зростання розуміння споживачами переваг конкуренції над адміністративним контролем; по-друге, глобалізація ринкової економіки принесла нову еру конкуренції, яка дестабілізувала державні олігополії.

У 1983 році науковці Марч і Олсен відзначали необхідність зміни інститутів через появу нових тенденцій в економіці, політиці, антропології та соціології. Вони визначили термін «новий інституціоналізм» як зміну тенденцій «старого інституціоналізму», який домінував з кінця Другої світової війни аж до початку 1960-х років. Проте вони вказували на те, що інституціоналізм, який вони пропонували, не був цілісною теорією. Це була просто заява про те, як організація політичного життя може змінити сучасне життя.

Крім того, в цей час на перший план вийшли нові підходи до узаконення певних організаційних структур. Однією з основних проблем у цей час стала зміна в розподілі відповідальності між державою і приватним сектором у питаннях надання товарів і послуг.

Відносини «товар–товар», з часом «товари і послуги» надавалися п'ятьма організаційними структурами: сім'ями, різними приватними організаціями, кооперативами, приватними фірмами та державою. Здатність контролювати поставки, можливості і ризики коливалися між цими типами постачальників і визначали їхні переваги. З часом соціальні трансформації зменшували можливості сім'ї для розширення ринку та поліпшували кон-

курентні позиції держави в забезпеченні товарами масового попиту.

Безлім і Гатак запропонували організаціям приватного сектору отримувати права власності і долучатися до виробництва товарів суспільного типу. Починаючи з порівняння переваг фінансування, виробництва, забезпечення й отримання прав власності, які часто розкидані по секторах, ці окремі компоненти можна оптимально переналаштувати в синергетичних міжгалузевих партнерських відносинах. Це пояснює той факт, чому держава прямо і побічно субсидує і залучає до спільного виробництва «конкурентів» із приватного сектору. Таким чином, за рахунок внутрішньо- і міжгалузевих партнерських відносин можна не тільки економити на спільному виробництві наявних товарів, але й створювати нові товари та послуги.

У процесі інституціоналізації виникають і закріплюються нові структури та відносини між людьми, між організаціями або між людьми і організаціями, і служить важливим джерелом причинних стійких моделей поведінки. Згідно із запропонованою П. Толбертом і Л. Зукером теорією, інституціоналізація – це процес, що складається з таких етапів: інновація, призвичаєння, об'єктивізація і седиментація [6].

Інновація виникає під впливом різного роду зміни в оточенні організації – дії ринкових сил, зміни технологічних або законодавчих змін. Ці стимули призводять до генерації змін.

Сучасна ринкова економіка з точки зору інституціоналізму являє собою складну нелінійну систему з чітко вираженою соціальною спрямованістю як цілей розвитку, так і засобів їх досягнення.

Ключовою категорією цього методологічного напрямку є поняття інституту.

Американський економіст Т. Веблен розглядав інститут, з одного боку, як звичні способи реагування на стимули, створювані обставинами, що змінюються, а з іншого – певні способи існування суспільства, які утворюють особливу систему суспільних відносин. Т. Веблен вивчив взаємозв'язок інституту й соціальної структури. Відмінність інституціонального напрямку від неокласичного полягає в різному оцінюванні чинника невизначеності. Зокрема, створення системи інститутів розглядається ним як умова зниження рівня структурної невизначеності шляхом обмеженого набору альтернатив для економічних агентів.

Класичне визначення інституту за Т. Вебленом можна представити у трьох проекціях: певний

поширений спосіб мислення про відносини між суспільством і особистістю й виконувати ними функції; система життєдіяльності суспільства, яка складається із сукупності норм, що діють у будь-який момент розвитку цього суспільства; превалююча духовна позиція або поширене уявлення про спосіб життя в суспільстві.

Такий значний масштаб узагальнення дає змогу вченим-інституціоналістам, визначаючи предмет науки про інститути, окреслити, по-перше, норму або власне інститут – базовий регулятор суспільної поведінки, по-друге, інституційну структуру як сукупність норм, що діють у суспільстві і спрямовують його розвиток, по-третє, інституційне середовище як магістральну духовну позицію чи уявлення про спосіб життя у суспільстві [1].

Одним із ключових елементів інституційної структури міжсекторного партнерства є інститут контрактації взаємостосунків його агентів. Взаємодія бізнесу, держави та громадянського суспільства має носити формат договірної партнерства. Договір між учасниками міжсекторного партнерства регламентує порядок їх взаємодії, відповідальність сторін у разі порушення взаємоузгоджених правил і принципів, надає стосункам партнерів юридичної повноцінності, сприяючи цим самим реалізації цільових, конкурентних і оціночних аспектів партнерства. Інституціональна теорія визнає два види контрактів, диференціюючи їх відповідно до умов здійснюваного обміну. Виділяють контракти продажу, де сторони висловлюються за рівний розподіл ризику й очікуваних вигод, а також контракти найму, згідно з якими одна договірною стороною нейтральна до ризику, а інша цілком уникає його, відмовляючись від претензії на збільшення свого доходу у разі сприятливої кон'юнктури. При цьому остання передає іншому учаснику взаємодії право контролю над своїми діями [3].

З цих міркувань характер контрактів, що мають місце в межах міжсекторного партнерства, слід визначати, виходячи із паритетності взаємодії й організаційної незалежності бізнес-структур, державних та громадських організацій. Це означає, що сутність трансакцій, які відбуваються з приводу ресурсної алокації для цілей соціального розвитку, становлять контракти продажу, де і відповідальність, і вигода спільні та реалізуються на основі вільного вибору. Прибічники інституціонального напрямку економічної теорії, окрім норм-регулятивних принципів, які санкціонують або забороняють ті чи інші форми взаємодії, взаємоузгоджуючи повторювальні взаємодії між

людьми, до складу інституційної структури включають також механізми, які забезпечують реалізацію цих принципів. Такі механізми носять характер зобов'язуючого імперативу і також є за суттю інститутами [4].

Обмеженість контролю виборців над державним апаратом долає субмеханізм громадських слухань, запроваджуючи регламентований безпосередній вплив громадян на вироблення державних рішень. Він забезпечує активну участь громадян та їх об'єднань у державному управлінні (місцевому самоврядуванні), а відтак – попередження дисфункцій держави. Цей механізм передбачає обговорення прийнятих та реалізованих державою проектів, рішень і правових норм – законів (зокрема, про бюджет), указів, постанов, розпоряджень тощо. Такі слухання є постійним процесом регулярних консультацій державних чиновників із громадськістю щодо прийнятності чи ефективності здійснюваних ними заходів. Відомо, що громадські слухання можуть ініціюватися як державними органами, так і самою громадськістю. В останньому разі вони набувають провокативного характеру: громадськість, нагромадивши достатній потенціал, контролює діяльність державних органів, самостійно висловлюючись про дії чиновників і пропонуючи при цьому власні способи виходу із кризової ситуації чи примноження того або іншого соціального блага. Важливо, щоб такий діалог був конструктивним, а його результати – практичними діями [2].

Сукупність субмеханізмів міжсекторного партнерства, утворених із соціальних технологій, дослідники доповнюють корпоративною соціальною відповідальністю, яка відображає саме соціальну роль бізнес-сектору. Соціальна відповідальність бізнесу – це добровільний внесок компанії у розвиток суспільства в соціальній, економічній і екологічній сферах, пов'язаний безпосередньо з основною діяльністю компанії і такий, що виходить за рамки законодавчо визначеного мінімуму. Корпоративна соціальна відповідальність концентрує увагу бізнесу не тільки на економічній, але й на екологічній і соціальній доданій вартості, що він її створює або, навпаки, руйнує. Цим вона створює передумови до мінімізації негативних ринкових екстерналій. Процес їх інтерналізації відбувається добровільно. Ризик, пов'язаний із ймовірністю опортуністичної поведінки, мінімізується дією суттєвого виборного стимулу – функціональної залежності між перспективою персональної вигоди підприємця і його вкладом у виробництво соціального блага. У такий спосіб

створюється можливість: покращення якісних параметрів відповідного блага; економії тієї частини суспільного продукту, яка б за значної ймовірності опортуністичної поведінки витрачалася на додаткові заходи контролю і санкції з боку державних органів.

Комбінаційні субмеханізми міжсекторного партнерства відображають можливості сполучення ресурсів його учасників. Ці можливості великою мірою зумовлені дією оптимізаційних субмеханізмів міжсекторного партнерства, особливістю яких є здатність сприяти найкращій із можливих ресурсних комбінацій. Застосування інституціонального аналізу, який усю сукупність інститутів поділяє на формальні та неформальні, дає змогу виокремити, відповідно, дві категорії таких субмеханізмів. Формальні субмеханізми фіксуються у правових актах. Їх створення і функціонування є компетенцією держави. Ними можна вважати адекватний правовий режим і податкові преференції для спонукання бізнесу до благодійної діяльності, меценатства, підтримки громадської ініціативи, процесів реалізації соціального замовлення і грантових програм. Цінною також є думка дослідників міжсекторного партнерства про необхідність диференціації податкового режиму діяльності громадських організацій, що має здійснюватися за результатами контролю відповідності декларованої діяльності її реальному змістові. Для спрощення такого контролю слід обмежитися підтримкою тільки тих організацій, що здійснюють свою роботу на основі програмно-цільового підходу й у суворій відповідності із статутними цілями.

Неформальні оптимізаційні субмеханізми міжсекторного партнерства можна представити нормами етики, моралі та громадської думки загалом. Йдеться про різноманітні форми суспільної подяки на адресу соціально активних підприємців і поціновування соціального статусу благодійника, а також про публічне визнання державою й самим суспільством визначальної соціально-економічної ролі громадських організацій. Це формує «дух партнерства», який би сприяв процесу трансформації моделі соціального розвитку від всебічного державного патерналізму до полісуб'єктності і субсидарності у соціальній політиці. Таким чином, інституційна структура міжсекторного партнерства є елементом інституту вищого порядку – матриці розвитку, орієнтири якої спрямовані на соціалізацію економічних і раціоналізацію соціальних процесів у суспільстві. Ця структура являє собою ієрархічну конструкцію

і складається з інститутів ринку – зовнішніх норм міжсекторного партнерства та внутрішніх норм, які роблять саму міжсекторну взаємодію технічно й організаційно можливою. Зовнішні норми структури становлять інституційні основи міжсекторного партнерства. Тоді як внутрішні норми є принципами, згідно з якими таке партнерство здійснюється. Сукупність елементів інституційної структури міжсекторного партнерства доповнюють інститути-субмеханізми, що забезпечують реалізацію зовнішніх та внутрішніх норм і поділяються залежно від виконуваних ними функцій на комбінаційні та оптимізаційні [2].

Підсумовуючи, необхідно наголосити, що з огляду на правову форму впровадження соціально-економічних програм партнерство виконує низку функцій: оптимізація механізмів впровадження завдяки використанню потенціалів усіх партнерів; інтеграція представників громадянського суспільства в активне суспільне та державне життя країни, зниження різних соціальних напруг і негативних ставлень з боку представників державних органів і населення до громадянського суспільства завдяки вирішенню останнім соціально-економічних проблем.

Висновки. Завдяки застосуванню інституційного підходу до дослідження механізмів взаємодії громадянського суспільства, влади та бізнесу ключовою сутністю процесів економічної та соціальної трансформації на сучасному етапі розвитку є модернізація та виникнення нових форм спільної власності та пов'язаних з нею базових соціально-економічних інститутів. Це веде до виникнення нових інституційних форм, які відповідають як базовим, так і додатковим щодо них соціальним та економічним інститутам. На підставі цього запропоновано головним завданням сучасних реформ визначити саме побудову прогресивної конфігурації оновлених інституційних форм ринкового характеру. Проведений аналіз інституційного середовища складних взаємозв'язків між суспільством та економікою на сучасному етапі розвитку свідчить про подальше поглиблення процесів соціалізації економіки через корекцію пріоритетів економічної системи, їх безпосередню орієнтацію на загальносуспільні цінності та забезпечення безперервного й стабільного економічного зростання. Соціалізація економічних процесів призводить до широкого усвідомлення, що громадянське суспільство з його здібностями та потребами уособлює мету функціонування та розвитку економічної системи.

Список літератури:

1. Вольчик В.В. Курс лекцій по інституціональній економіці: посібник для студентів вузів. Ростов-н/Д.: Изд-во Рост. ун-та, 2000. 80 с. URL: <http://www.ie.boom.ru/Lecture.html>
2. Звонар В.П. Міжсекторне партнерство як механізм реалізації регіональної соціальної політики: концепція для України: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. 300 с.
3. Мортіков В. Контракти: економіко-правові аспекти. Економіка України. 2004. № 3. С.43–46.
4. Норт Д. Інститути і економічний ріст: історичне вступ. Тезис. 1993. Т. 1, вип. 2. С. 73.
5. Boyer R. & Hollingsworth J.R., (1997), 'From National Embeddedness to Spatial and Institutional Nestedness', in J.R. Hollingsworth & R. Boyer, eds, Contemporary Capitalism, The Embeddedness of Institutions. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Tolbert P.S. & Zucker L.G., (1999), 'The Institutionalization of Institutional Theory', in S.R. Clegg & C. Hardy, eds, Studying Organisation-Theory and Method. London: SAGE Publications Ltd.

**ФОРМИРОВАНИЕ ИНСТИТУЦИОННЫХ МЕХАНИЗМОВ
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И БИЗНЕСА**

В статті відзначається, що внутрішні і багатоотраслеві відносини не обмежуються пошуком ефективних шляхів спільного виробництва існуючих товарів і послуг. Це стосується головним чином досягнення колективних вигод, які складаються з окремих частин. У бізнес-секторі такі колективні вигоди типізуються міжфірмовими відносинами співпраці шляхом об'єднання додаткових ресурсів і можливостей і можуть створювати нові унікальні продукти, послуги або технології. Переваги в області управління, в широкому сенсі цього слова, відображають необоротні зміни, які були зроблені в економічній, соціальній і політичній сферах в останні десятиліття. Ці зміни, можливо, стимулювали змісти в розумінні нових характеристик організаційних структур. В цьому сенсі в останнє десятиліття значно зросла роль партнерських відносин, які існують завдяки соціально-економічним факторам, породженим різними партнерськими структурами для досягнення поставлених цілей. Крім того, для їх ефективного функціонування необхідно подолати існуючі перешкоди.

Ключові слова: *бізнес, влада, громадянське суспільство, інституціональні механізми, публічна влада.*

**FORMATION OF INSTITUTIONAL MECHANISMS OF INTERACTION
OF THE CIVIL SOCIETY AND BUSINESS**

The article notes that internal and diversified relations are not limited to finding efficient ways of joint production of existing goods and services. This concerns mainly the achievement of collective benefits, which consist of separate parts. In the business sector such collective benefits are typified by inter-firm cooperative relationships, by combining additional resources and opportunities and can create new unique products, services or technologies. Advantages in management, in the broadest sense of the word, reflect the irreversible changes that have been made in the economic, social and political spheres in recent decades. These changes may have stimulated shifts in the understanding of the new characteristics of organizational structures. In this sense, during the last decade the role of partnerships that exist due to socio-economic factors generated by various partner structures to achieve the goals has significantly increased. In addition, for their effective functioning it is necessary to overcome existing obstacles.

Key words: *business, power, civil society, institutional mechanisms, public authority.*